

החיכוך הגרעיני בין מצרים לישראל

אלוף (מיל) דוד עברי

פרסום מס' 21

פברואר 2004

This publication was made possible through the generosity
of Patricia & Manny Gantz, New York, U.S.A.

החיכוך הגרעיני בין מצרים לישראל

אלוף (מיל) דוד עברי

אפיק ראשון היה לשכנע את ישראל הן באופן ישיר והן בגיוס לחץ בינלאומי שישראל תקבל על עצמה את המחויבות ל-N.P.T (NON PROLIFERATION TREATY) וכן תקבל את המחויבות לאזור מפורז מגרעין, N.W.F.Z. האפיק השני היה ליצור אווירה המעודדת את ישראל לשמור על העמימות, מאחר ומצב זה עדיף היה מבחינת מצרים על המצב בו ישראל תוכר כמדינה גרעינית, באם יכולת זו קיימת. במסגרת הסכמי קמפ-דיוויד הראשונים שנחתמו במרץ 1979 בהם סוכמו תהליכי השלום בין מצרים וישראל, ויתרה מצרים זמנית על דרישותיה מישראל בנושא הגרעיני. היה זה ויתור טקטי זמני, מתוך הנחה שההישג האסטרטגי בהחזרת כל סיני לצמיתות לשליטה מצרית הוא הישג בעל ערכיות גבוהה יותר. אולם ברור היה לכולם שהויתור היה וויתור טקטי ולא השלמה אסטרטגית. מאז יישום הסכם השלום בין מצרים וישראל, התמיד הלחץ המצרי להשגת הישגים גם בתחום הגרעיני. במרבית המקרים נטו המצרים להשיג התקדמות בצעדים קטנים ומדודים אשר ישחקו את מדיניותה של ישראל. בכל כנס רלוונטי בכל ועידה שעסקה בבק"ן (בקרת נשק), ואפילו בוועידות שהנושא לא היה רלוונטי, ניסתה מצרים להכניס ניסוחים והחלטות אשר חייבו את ישראל או ייחדו את ישראל כמדינה שאיננה חברה ב-N.P.T. ניסוחים שדרשו שקיפות מישראל או פיקוח על ישראל היו בסיס לטיוטות רבות שהציעו המצרים. היעד ארוך הטווח המצרי היה ברור, השגת אזור מפורז מנשק גרעיני במזה"ת. באשר לנשק הכימי והביולוגי ולהצטיידות בטק"ק (טילי קרקע-קרקע), הם נמנעו מלדון אם לא נאלצו לכך, וכאשר נדרשו לכך הסכימו לצרף את הפרוז האזורי מנשק כימי וביולוגי כיעד אך נמנעו מלהכניס את נושא הטק"ק. ב-1991 פורסמה יוזמת הנשיא מובארק בה הוא קורא לפעול לפרוז האזור מנשק השמדה המוני. מאז, מצטטים המצרים יוזמה זו בכל הזדמנות ראויה מבחינתם. היוזמה נוגעת לכל נשק השמדה המונית ולא רק נשק גרעיני. לאורך השנים פעלו המצרים להשגת יעדי ביניים ואכן הצליחו להשיג מספר הצהרות של מנהיגים ישראלים. כך הצליחו בתקופות מסוימות לגייס אישים מן האקדמיה הישראלית לקיים מפגשים במטרה לנסח הצעות אשר יפעילו לחץ ציבורי על ממשלת ישראל. כן דרבנו חברי כנסת מן המעוטים ואנשי תקשורת להעלות את הנושא הגרעיני לסדר היום הציבורי בניגוד לדעתה הרשמית של ממשלת ישראל. הפעילות המצרית להשגת

הניסויים הגרעיניים שביצעו הודו ופקיסטאן גרמו למבוכה רבה, בעיקר בארה"ב, אך גם באירופה. אותם כללי זהב שנשמרו ואפיינו את ההערכות האסטרטגיות המניחות חמש מעצמות גרעיניות, חברות במועצת הביטחון של האו"ם ובנוסף להן שלוש מדינות סף, כאשר יתר המדינות אינן גרעיניות, הערכות אלו שובשו. מבוכתה של מצרים היתה אולי רבה מכולם. החשש לתגובותיה של ישראל הדיר שינה מעיני מנהיגי מצרים. המבוכה של מדינות העולם לא נמשכה זמן רב, הן השלימו מעשית עם המצב ששתי מדינות נוספות הצטרפו למועדון המדינות גרעיניות, אם כי לא ניתנה גושפנקא רשמית לכך. התגובות בעולם על הפרת הסטטוס-קוו שגרמו הודו ופקיסטאן היו מינוריות, התברר שמעשית אין כושר ענישה משמעותי נגדן. מה גם שחוסר היציבות האזורית אשר השתלב באירוע הטרור של 11 ספט' 2001, בה נגרה ארה"ב לפעילות הצבאית לשחרור אפגניסטאן, גרמו במשולב לכך שהמדינות הודו ופקיסטאן קבלו חשיבות אזורית וזכו לסלחנות אפילו מעבר למה שניתן היה לצפות. כיום, עם תום שנת 2003 מסתבר שישראל לא שינתה את מדיניותה והקפידה להמשיך במדיניות העמימות. סיבות רבות לכך, יש החושבים שישראל החמיצה הזדמנות, ויש המצדיקים המשך מדיניות זו שהצדיקה עצמה במשך ארבעה עשורים. יש החושבים שהפעילות הבטחונית בלבנון, ואח"כ מול הפלשתינאים לא אפשרה לממשלת ישראל להתפנות ולדון בצורה יסודית בסוגיה אסטרטגית כבדה זו. מה גם שקצב חילופי הממשל בישראל לא איפשר לממשלה כלשהי את היציבות הנדרשת לדון ולסכם מדיניות בטחון לאומי בכל הנושאים, כולל נושא זה. התוצאה היא שהמצרים נרגעו מעט. הניסויים של הודו ופקיסטאן נראים עובדה שכולם השלימו עמה והמצב החדש שנוצר נתקבל במציאות עובדתית מצד המצרים, עד לשבועות האחרונים. שחרור עירק משלטונו של סדאם, הכרזת נשיא לוב על התפרקותו מנשק השמדה המונית, והסכמת אירן לפיקוח הדוק יותר על הנושא הגרעיני עוררו דוברים מרובים. למתיחות בין מצרים וישראל בנושא הגרעין הסטוריה ארוכה. המצרים מעריכים ומצהירים שלישאל יכולת גרעינית, זאת משנות ה-70 של המאה הקודמת. הם פעלו בכל דרך אפשרית מצידם למנוע שימור יכולת זו. הפעילות הדיפלומטית האינטנסיבית המצרית לא הביאה תוצאות מקוות, דבר שגרם לתסכול רב בהנהגה המצרית. כללית, המצרים פעלו בשני אפיקים,

יעדי ביניים פעלה במישורים שונים:

1. מצרים ניסתה לחלץ הסכמה ישראלית רשמית להצטרפותה של ישראל ליוזמה לכינון אזור מפורז מנשק גרעיני והצליחה להשיג זאת בהצהרה ישראלית, אולם בהתניות רבות של פירוז נשק ושלום אזורי לפני מימוש מחויבות זו.

2. מצרים ניסתה לחלץ מישראל הסכמה על תחילת מו"מ בינה לבין ישראל לכינון אזור מפורז ואף ניתנו מספר הצעות אשר לכאורה היו אמורות להקל על ישראל לתת מחויבות זו, כמו הצעה להחל במו"מ אחרי כינון שלום עם סוריה, לבנון והפלשתינאים.

3. מצרים ניסתה לחלץ הסכמה ללו"ז מוסכם. הצעתה היתה למו"מ על פרוז שימשך שנתיים ואם המו"מ לא יסתיים ישראל תצטרף ל-N.P.T.

4. מצרים ניסתה לחלץ מישראל מחויבות לצעדי ביניים כמו שקיפות, כמו חשיפת הפעילות הגרעינית בעבר או היתר לפיקוח בינלאומי על מתקנים ישראלים.

ישראל מצידה ניסתה ליצור אווירה ידידותית מבלי לוותר במהות. כלומר, ישראל הסכימה לניסוחים עתידיים שאינם מחייבים שינוי מדיניות בטווח הנראה לעין, אך ניסתה ליצור אווירה שתאפשר למצרים להתקדם בנושאים אחרים, כמו נורמליזציה באזור.

בשנות ה-90 הראשונות, דווקא על רקע ההתקדמות בתהליך השלום עם הפלשתינאים, הקשיחו המצרים את עמדתם בשיחות הקבוצות האזוריות והגבירו התנגדותם לכל התקדמות בניהול היחסים מול ישראל, כל עוד לא תתחייב ישראל להתחיל מו"מ לפרוז האזור או כל עוד לא תצטרף ל-N.P.T.

עמדת המצרים הקשוחה יותר נבעה ממספר סיבות:
1. תחושה מצרית גוברת של נחיתות אסטרטגית. נוכח יכולותיה של ישראל, בתחומי הכלכלה והטכנולוגיה. הנושא הגרעיני היה אחד מהאלמנטים שהובלטו על ידם.

2. חשש מצרי מנירמול היחסים של מדינות האזור עם ישראל, שידגיש את נחיתותה של מצרים וחשש להסתכן באובדן המנהיגות האזורית לה היא שואפת כמדינה רבת אוכלוסיה.

3. מצרים הזדעזעה מהגילויים על הפעילות הגרעינית בעירק ואח"כ באירן, וחששה משינוי מהותי במאזן האסטרטגי האזורי. בראייה המצרית גברה לכן הנחיצות להכניס את האזור לפרוז ובקרה.

4. חשש מצרי מכך שגילויי הפעילות הגרעינית בעירק ובאירן ובהמשך הניסויים הגרעיניים בהודו ובפקיסטאן, ישפיעו על המדיניות הישראלית בנושא הגרעין וידחפו את ישראל למדיניות גרעינית ניצית יותר.

5. ב-1995 עמדה מצרים בפני לחץ, לו נכנעה בסכומו של דבר, לאשר ללא תנאי את המשך אמנת ה-NPT ללא

הגבלת זמן, וללא השגת הישג כל שהוא מול ישראל.
6. בהמשך להסכם מדריד, נתנו קבוצות העבודה האזוריות- בעיקר קבוצת הבק"ן והבטחון האזורי - למצרים, הזדמנות למנוף על ישראל.

מנוף זה יכול היה לבלום התקדמות ישראלית בדרך של התניית נירמול ובניית יחסים בוני אמון (כרצון ישראל) בהסכמתה של ישראל להתקדמות בנושא הגרעין (כרצון מצרים).

7. הדמויות המצריות במשרד החוץ בהנהגתו של עמר מוסא ועוזרו הנאמן נביל פהמי ראו ביצירת לחץ על ישראל בנושא הגרעין, כמעט דרך חיים, ולא פסחו על כל הזדמנות אפשרית מלהעלות נושא זה. היום שניהם בעמדות חדשות, לפיכך גם סגנון הפעילות בנושא זה השתנה.

ישראל מצידה ניסתה צעדי הרגעה, כפי שצינו קודם לכן, כאשר העיקרון היה לא לוותר במהות ולשמור על המדיניות הפורמלית, אולם בשלבים מסויימים עמדה ישראל בלחץ אירופאי ואמריקני לנסות למצוא נוסחאות הנוטות לפשרנות גדולה יותר מול מצרים, זאת תוך הבנה לגישתה האסטרטגית הבסיסית של ישראל. לישראל היתה דילמה עקרונית בסיסית, אשר בתקופות שונות עמדה להכרעה. האם נכון להצטרף לאמנות בינלאומיות, או רק לאזוריות. הצטרפות לאמנות בינלאומיות מחייבת ציות, למרות שמדינות שונות אינן מצטרפות או אם הצטרפו אינן מצייתות, דוגמת עירק. בעוד שהצטרפות לאמנה אזורית מחייבת מו"מ עם מדינות האזור. האם אפשרי לקיים מו"מ עם כל מדינות האזור, ומי יכול להגדיר את האזור? האם זו רק טבעת ראשונה של מדינות כפי שמצרים גרסה, או הכללת טבעת שנייה ואולי גם השלישית, בעלת כושר אמצעי שיגור. המסקנה בתהליך המגעים עם המצרים היתה לא נוחה. ככל שניסתה ישראל לרצות את מצרים, צצו מיידית דרישות חדשות ורחבות יותר. ישראל שאפה להקטין את המתח והמצרים הגבירו אותו. המסקנה בצד הישראלי היתה שאין טעם ואין גם סיכוי לרצות את המצרים מאחר וזה נוגד את האינטרס המצרי הכללי, המתכוון לשמור את ישראל כמדינה שאיננה מנרמלת את יחסיה עם האזור. מבלי להכנס להתמודדות על הצדקת מדיניות העמימות הגרעינית הישראלית הכוללת, אין לי ספק שהמדיניות אותה נקטה ישראל מול מצרים היתה היעילה ביותר.

כשאינן נכונות מצרית להתפשרות כוללת ולהורדת מתח, אין סיכוי שוויתורים קטנים יפתרו את הבעיה, על כן נכון שלא לוותר בשום נושא.

ישראל צפויה למערכת לחצים מצד מצרים בתקופות הקרובות, כהמשך להצהרת הנשיא הלובי ולהתפתחויות באירן. נכון לגבש את דרך ההתמודדות בזירות השונות תוך התחשבות בלקחי העבר. ■

Board of Trustees

Mrs. Emily Fisher-Landau - Chairwoman

Mr. Manny Gantz

Mrs. Patricia Gantz

Mr. Andrew Benerofe

Mr. Howard Schur

-
1. אלוף (מיל.) דוד עברי - יו"ר הדירקטוריון
 2. אלוף (מיל.) עמוס לפידות
 3. אלוף (מיל.) הרצל בודינגר
 4. אלוף (מיל.) גדעון שפר
 5. אלוף (מיל.) פרופ' יצחק בן-ישראל
 6. די"ר אלי לויטה
 7. די"ר רות ארד
 8. מר זאב שיף
 9. מר אלי שליט
 10. עו"ד אלי זוהר
 11. תא"ל (מיל.) עודד ארז
 12. תא"ל (מיל.) יורם אגמון
 13. אל"מ (מיל.) די"ר אביאם סלע
 14. אל"מ (מיל.) יעקב שפורן

ראש המכון: תא"ל (מיל.) רפאל הרלב

פרסומי המכון

1. Employing Air and Space Power at the Turn of the Millenium: Lessons and Implication; Conference publication, December 1999
2. התעופה בארץ ישראל מראשית המאה ה-20 אל המאה ה-21; יום עיון באוניברסיטת בן גוריון בבאר שבע, מרץ 2000.
3. מדיניות התעופה של ישראל בשנים הבאות; הרצאת חה"כ נחום לנגנטל, יוני 2000.
4. אלוף (מיל.) דוד עברי, ההתפתחויות המשפיעות על תכנון בניין הכוח הצבאי, ספט. 2002.
5. אלוף (מיל.) דוד עברי, תאום בין החלטות צבאיות והכרעות מדיניות כמפתח להצלחה, אוקטובר 2002.
6. אלוף (מיל.) דוד עברי, כלים מוטסים בלתי מאויישים - מחשבות, אוקטובר 2002.
7. אלוף (מיל.) דוד עברי, תקיפת הכור הגרעיני העירקי "אוסירק", פרספקטיבה של 21 שנים.
8. Developments Affecting Military Force Planning. Gen. (Ret.) David Ivry
9. אלוף (מיל.) דוד עברי, הפרטת שירותים צבאיים והשלכותיה לעתיד. ינואר 2003.
10. אלוף (מיל.) דוד עברי, מערכות שליטה ופיקוד למבצעים. פברואר 2003.
11. אלוף (מיל.) גדעון שפר (שפורר), חיל האוויר הישראלי ומלחמתו בטרור, מרץ 2003.
12. אלוף (מיל.) דוד עברי, ההרתעה בעידן העימותים המוגבלים והטרור, אפריל 2003.
13. THE ATTACK ON THE "OSIRAK" NUCLEAR REACTOR IN IRAQ THE PERSPECTIVE 21 YEARS ON. Gen. (Ret.) David Ivry, Apr. 2003
14. אלוף (מיל.) דוד עברי, תקשורת במלחמה והשלכתה עלינו, מבט מזווית אמריקנית, יוני 2003
15. אלוף (מיל.) דוד עברי, מפת הדרכים והמצב האזורי, יולי 2003
16. החשיבה הבטחונית לאור העימות הישראלי - פלסטיני, יום עיון, 14 ביולי 2003
17. Toward Fusion of Air & Space Surveying Developments & Assessing Choices for Small & middle Powers. Co-Conference Fisher-Rand institutes, Tel-Aviv, March 2001
18. ATASC 8 - AIR TO AIR SAFETY CONFERENCE 8, DECEMBER 2002 - תמצית ההרצאות מן הכנס, פורסם באוגוסט 2003
19. תמצית ההרצאות מיום העיון הטיסה בחלל, בהשתתפות הקוסמונאוט בוריס וולינוב, 21.10.03
20. אלוף (מיל.) דוד עברי, איחוד תעשיות בטחוניות, האם המדיניות נכונה? ינואר 2004